

Fecr Yayınları: 686

İNSAN VE AHLÂKIN DOĞASI ÜZERİNE
DÜŞÜNCELER

Müfit Selim SARUHAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Haziran 2023

ISBN: 978-625-6436-34-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**İNSAN VE AHLÂKIN
DOĞASI ÜZERİNE
DÜŞÜNCELER**

Müfit Selim SARUHAN

Ankara 2023

Müfit Selim SARUHAN

Bitlis'te doğdu (1969). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi (1992). İslam Felsefesi alanında, *İslam Düşüncesinde Metafor* konulu teziyle Yüksek Lisansını (1994), *İslam Ahlâk Felsefesinde Bilgi ve Hürriyet* başlıklı çalışmasıyla da doktorasını Ankara Üniversitesinde tamamladı (2000). Aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesinde doçent (2008) ve profesör (2013) oldu. 1995 yılından bu yana Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Kırgızistan, Romanya, İtalya ve Kazakistan'da misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Alanı ile ilgili yayımlanmış kitapları, ulusal ve uluslararası düzeyde kitap bölümleri, editörlük çalışmalarının yanı sıra makale ve bildirileri bulunmaktadır. 2018 yılından beri Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu Asli Üyesidir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ -----	7
I. HAYATIN DOĞASI: AKIŞ VE KATILIŞ -----	15
1.1. Konuşulan ve Susulan Boyutuyla Yaşam-----	15
1.2. Teoriler, Arayışlar, Anlayışlar-----	18
1.3. Felsefi Bakış ve Yorumlar-----	21
1.4. Dini Dinlerken-----	31
1.5. Görünüşlerin ve Hissedişlerin Hayatı-----	39
1.6. Yetkinliklerimizin Yetkilendirmesi Üzerine-----	43
1.7. Anlamayı Anlamak-----	47
II. İNSANIN DOĞASI: GİZLİ VE AŞİKÂR -----	55
2.1. İçerideki İnsandan Dışarıdaki İnsana-----	55
2.2. Kazanılan Varlığın Huzuru-----	60
2.3. İnsanın Kendini Arayışının Görünümleri-----	66
2.3.1. İnsan ve Toplumsallaşma-----	66
2.3.2. İnsan ve Sanat-----	69
2.3.3. İnsanın Zihinde, Dilde, Doğada Doğuşları-----	74
III. AHLÂKIN DOĞASI: UYUM, SORGULAYIŞ, SEÇİM -----	83
3.1. Literatürden Pratiğe-----	83
3.2. Ahlâk ve Çağrışımlar-----	89
3.3. Tercihler ve Kararlar Varlığı Olarak İnsan-----	92
3.4. Ahlâkın Bağımsızlığı-----	97
3.5. Erdemlerle Erdemleri Düşünmek-----	106
3.5.1. Bilgelikle Bakış ve Duruş-----	108
3.5.2. Cesaret ve Adanmışlık-----	115
3.5.3. Ölçülülükle Dünyayı Keşif-----	120
3.5.4. Adalet ve Mutlulukla Evrenle Uyum-----	122
SONUÇ -----	131
KAYNAKÇA VE ÖNERİLER -----	133
DİZİN -----	141

ÖN SÖZ

Bu kitapta amacımız hayat, insan ve ahlâkın doğasına ilişkin sorular ve düşüncelerle yol almaktır. Çözümüne giden yol, düşünce ve sorulardan geçer. Üretilen düşünce ve soruların öyle görülüyor ki eyleme dönüşümü çok hızlı olmaktadır. Dünya ve içerdikleri hakkında insanın tasavvurları, birer dünyaya dönüşmektedir. En çok sorularımız da hayat, insan ve ahlâkta yoğunlaşmıyor mu? Neredeyim, kimim, ne yapmalıyım? Nerede, kimden, ne yapmam gerektiğini nasıl öğrenebilirim? Bilgimizin kaynağı ve değeri nedir? Davranışlarımızı belirleyen ölçüt ne olmalıdır?

Soru ve düşünce üretmenin pek fark edilmese de insanı genişleten, ufuk açan yönü vardır. Çözumsuzlük insanı daraltıp bunalttığı gibi sorular ve düşüncelerle kendimize yeni yaşam alanı ve koridorları açmış oluruz. Bu kitapta, onlarca soru üretmeye çalışacağız. Soru üretilmesinden herkes memnun olmayabilir. Birisi bir başka kitabım için “Çok fazla soru soruyorsunuz” diye bir eleştiri getirmişti. Bütün eleştirileri dikkate alıp kendimi geliştirmeye her an açık olmaya çalışıyorum. Ama bu fazla soru sorma eleştirisini dikkate almayacağım muhakkak. Kesin yargılar dağıtan bir tutum, hem felsefenin hem de doğanın ruhuna uygun değildir. Felsefe, çözüme giden yolda çözümleyici olmaktadır.

İbn Sina'nın: “Düşünmek bilmeyi istemektir, düşünerek bilgiyi kabul etmeye hazır hâle geliriz.” vurgusu ne kadar da üzerinde derin düşünmeyi hak ediyor. Düşünmek soru sormaktan, soru da düşünmekten bağımsız değildir.

Her kitabın bir ön sözü ve son sözü vardır. Yazarlar, kitaplarını tanıtan okura, içeride ne bulacaklarına ve bazen de ne bulamayacaklarına dair açıklamalar yaparlar. Çalışma sırasında yardımlarını gördükleri insanlara teşekkürlerini de eksik etmezler. Bazı yazarlar, ön sözlerini kitap bittikten, kitabın son resmini gördükten sonra yazarlar. Ön söz kitaptan önce yazılırsa yazar kendisini bir anlamda sınırlanmış, özgürlüğünü kısıtlanmış görebilir. Ön söz bazen determinist kaderine dönüşebilir yazarın. Yazar, ön sözü belki de aşamaz. Ön söz, coğrafya gibi kaderimize dönüşür.

Coğrafyanın belirleyici/kader olduğu sözü her fırsatta kullanılmaktadır. Hiç kimse doğduğu coğrafyayı seçmez anlamındadır bu vurgu. Coğrafya; düşünemeyen, atılım yapamayan, kendini geliştirmeye kapalı kimselerin belirleyicisi olabilir. Coğrafyamızın mahkûmu olmak, kaderimizde yoktur. Her insan nerede doğarsa doğsun yeni bir kimliğin ve oluşun ardındadır. Bu kader, oluş çaresizliğimizden çok, neyi hazır bulduysak oluştan var oluşa bir ivme kazanmamız gerektiğine dair de yorumlanabilir. Coğrafya, bir yanıyla anne karnımız kaderdir. Asyalı bir çocukla Afrikalı bir çocuğun beslendiği, doğduğu ortam da farklıdır. İnsan nerede, hangi fiziksel özelliklerde doğarsa doğsun aynı duyguları taşır. Önemli olan nerde doğduğumuz bulunduğumuz değil ne olcağımıza dair potansiyellerimizi kullanma çabamızdır.

Ön sözü, yazarın son sözünü de belirlemiş olur. Yeni fikirleri, açılımları yakalamamış olabilir. Bazı yazarlarsa son sözü, başta yazar. Film senaryoları da böyledir. Bazen bir yönetmen, filmin son sahnesiyle başlar, geriye doğru çözümler. Bazen de ortadan başlayan senaryolar vardır. Bir kitabın ön sözü, yazarın vizyonu, niyeti ve motivasyonudur. Son sözü ise bilgi okyanu-

sunda akıştan neleri yakalayabildiğinin, kaçırdığının sorgulamasıdır.

Her insan bir kitap olsaydı ön sözü ve son sözü ne olurdu? Hayatımız için kimlere teşekkür ederdik. Yaşadığımız zorluklardan, uykusuz gecelerden, çözemediğimiz problemlerden özgürce söz eder miydik? İnsan, bir fiziki kitap olmasa da bir açıdan okuyan, okunan, yazan, düşünen, üreten boyutuyla kitapların yazarıdır. Çoğu kez kitapları yüceltip yazarları göz ardı ederiz. Aristoteles'den bu yana onun örneği olarak kitap, insanın en iyi dostudur deriz. Peki yazar veya insan dost değildir? Modern dönemde psikologlarca ifade edilen insanın temel sorunu olan 'içtenlikle dinleme eksikliği' hep vurgulanagelmektedir. Bizler yanıt, itiraz veya sıramız gelsin diye dinliyor görünürken içtenlikli bir dinlemede, sorunlarımız olduğu muhakkak. Kitabı okumak dinlemektir; kesintisiz, içten, adanmış olarak, arayarak, kendimizi ve kendimizi bulup kaybedeceğimiz şeylerin doğasını. Kitap sözümü kesmez. Okuturken dinletendir. Dinletirken okutan. Kitapları yazan insandır ve kitapları okuyan da insandır. Kitaplarda okunan, sadece insan değildir. Tıpkı hayatta sadece yaşayan insan olmadığı gibi. İnsan suskunlukta güçlü ve özgürken, yazıp konuşurken daha az özgürdür. Buradaki özgürlükten kastımız fiziksel özgürlük ve kapasitemizdir. Bir rüyanın yüzde yüz tüm ayrıntıları ile anlatılabilmesinde ne kadar özgürsek, bir kitabı yazarken de o kadar özgürüz. Neyi ne kadar bilebildik ki neyi ne kadar anlatabileceğiz. Hakikat bize yüzünü ne kadar açmıştır ve biz açılan o ufku ne kadar görebilmekteyiz?

İnsanın ön sözü ağlamak, son sözü ise bir gülümseyiş veya pişmanlık olarak yorumlanabilir. İnsanın ortadaki sözü ise *"Bakıyorum, anlamaya çalışıyorum, deniyorum."* olarak görülebi-

lır. Son sözü belki *“Daha bakıyordum, daha deniyordum, daha yeni anlayacaktım.”* olabilir. İnsan ön söz ve son söz arasında bir görüntü ve görünüm varlığıdır. Gördüğü kadar görüntüler üretir. İnsanın eylemleri, düşüncesinin, ufkunun yansımasıdır.

İnsanın dünyada varoluşu, içinde heyecan barındıran bir süreci anlatmaktadır. Niçin varız, niçin soru soruyoruz? Varoluşumuz bir sebebe dayanıyor mu, çevremizde gördüğümüz bitkiler, hayvanlar, gezegenler nasıl oluştu ve niçin oluştu? Korku, umut, hırs, alışkanlık, tercih ve kavgalarımızla insan olarak yaşamaya mecbur muyuz? Kim olduğumuz ve ne yapmamız gerektiği konusunda bir karar almalı mıyız? Varoluş serüvenimiz aslında karar almakla özdeş görünüyor. Neyin kararını, nasıl alacağız? Bize karar aldırarak kaynak ne olacak? Bir düşünür: *“Her canlı kendi yeteneklerini ve özelliklerini seçme imkânına sahip olarak dünyaya gelseydi hiçbir şey sorunlu olmayacak ve herkes kendince en güzel hâli seçecekti.”* der. Bu sözün ilhamıyla ben de insan, belki henüz seçme aşamasından çıkıp dünyaya gelememişti diyorum. İnsanın kararsız kararları, tercihleri çok karmaşıktır.

Tarihin ve zamanın bu anında durup kendi adımıza şu an hazır bulunmuşluğumuzu idrak ediyoruz. Bir yanda ölüm, öte yanda doğum. İnsanlar ölüme inat son hızla üremekteler. Doğum ve ölüm sanki bir yarış, ama iç içe olan bir yarış, doğmadan ölmüyor, ölmeden de doğulmuyor. Her an binlerce ölüme ve doğuma şahit oluyoruz. Doğanlar nereden geliyor, ölenlerin gittiği yerden mi? Ölenler nereye gidiyor, doğanların geldiği yere mi? Dünyaya yeni doğanları birer umut mu yoksa kriz habercisi olarak mı göreceğiz?

Gerçeklik arayışında fikirlerimizi insanlarla paylaşırken fikirlerimizi benimsemeyenlerin bize tahammül etmediklerini, kınadıklarını ve yargıladıklarını görünce bizden özgür düşünen ve yerine göre tahammül edemeyeceğimiz insanlara karşı da hoşgörülü olmamız gerekmektedir. Onları kınamayarak, bizi kınayanlardan farkımız olduğunu göstermeliyiz.

Dünya, insanın laboratuvarıdır. Kendisini ve kaynağını tanıması için dünyayı keşfetmesi ve değerlendirmesi gerekmektedir. İnsan, evrenin bir zıtlar dünyası olduğunu da gözlemlemektedir. Gece gündüze, soğuk sığağa ve nihayet hayat ölümüne dönüşmektedir.

Anlam buldukça insan yoluna devam eder. Anlam yoksa hayat da yoktur. Yaya yürüyen insanla uçağa binen insanın sadece konfor farklılığından söz edebiliriz. Anlamı bulma arzusu ve idrak keskinliği konusunda bizden önceki kuşakların daha az yetenekli olduğunu düşünmek yanılığ olur. Öyle olmazsa bugün kurduğumuz fakültelerde akademik çevrelerde geçmişini ve onu inşa eden düşünürleri açmıyor olmazdık. Düşünceyi geliştiren, her soruya cevap bulmak değildir. Sorular üretildikçe cevaplar varlık imkânına kavuşur.

Bu kitap, felsefi tartışmalara ve hayatın anlamını ve arayışlarımızı sorgulayanların arayışlarına bakış tutmaktadır. Felsefe, ahlak ve değer arayışı ekseninde değerlendirmeler bulacaksınız. Kimileri hayatın içinden insanla, insanla birlikte neliğimizi nasillüğümüzü anlamaya çalışırken kimileri de sıyrılarak olabildiğince geniş bir ufuktan ötelere çıkıp bakmaya çalışmaktadır. İnsan, fikirler üreten olduğu kadar fikirleri tüketen de bir varlıktır. Yaşam bir deney olunca karmaşık duygularıyla insan karmaşık görünümlere bürünebilmektedir. Şurası gözlemlenen

bir geçektir ki herkesin yaşamadığı, denemediği duyguları ve gitmediği yolları tüketmekle meşgul olduğudur.

Felsefenin en temel işlevi, sorgulayıcı tavrıdır. Felsefe dikkatleri, insanların kendileri ve içinde yaşadıkları evren hakkında, düzenli bir görüş elde etmek için harcadıkları yoğun bir çabaya yönelir. Felsefe, sorularımıza cevap vermekle sorumlu olan bir sistem olmaktan çok, sorulara ürettiğimiz cevapları sorgulayan bir disiplindir. İçimizdeki hayret duygusu, anlam ve anlamlandırma açlığımız bizi felsefeye yönelttiği gibi bir şeyin doğruluğunu veya yanlışlığını gösterme çabamız da bizi doğal olarak felsefeyle buluşturur. Felsefe, bizim doğruyu bulmamızı, yanlış ayırt etmemizi sağlayan sistematik bir düşünce yöntemi olarak fonksiyonelliğini gösterir. Felsefe, bilgisel merakımız yanı sıra kişisel doyumumuza zevk ve ilham veren bir unsur olarak büyüleyici, heyecan verici bir özellik de taşır. Felsefi yöntem ve bakış açısının yoksunluğunda insan, çok yönlü düşünemez. Olaylara tek taraftan bakar. Bilgisine konu olan şeyleri detaylandıramaz. Farklı ihtimal ve seçenekleri göremez. Felsefenin sağladığı ufuk genişliğinden mahrum olur. Felsefi yöntem ve bakış açısı, incelediği hususları zenginleştirir. Felsefe, insanın içinde mevcut olan sürekli gelişme isteğini tetikler. Olaylara içeriden, dışarıdan, yatay, dikey bakış açılarından bakmayı sağlar. Düşünceyi kalıplaştırmaktan, donmaktan korur.

Bu kitapta hayat, insan ve ahlâk üzerine kısa, özlü, sorgulayıcı düşünceler ve denemeler bulacaksınız. Bu kitabın hedefi, olabildiğince düşünceler ve sorular üretmektir. Cevaplar üretmek kalıcı bir çözüm değildir. Herkes kendi sorusunu ürettiği zaman da hayatta yol almaya başlarız. Ödünç yanıtlar, bizi çabuk terk eder. Bizi köklü bir oluşa, varoluş ve bulunuşa götüren, sorularla birlikte düşüncelerimizdir. Hayatın ürünü insan,

insanın ürünü ahlâktır. Ahlâk, hayattan başka bir şey değildir. Gayesi doğallık ve uyum içinde tüm oluşun akış ve katılışı iken insanın sorgulayış ve seçimine ortam sağlamaktır.

Bu kitabın anahtar kelimeleri akış ve katılış, uyum, sorgulayış, seçim kavramlarıdır. Yetke, uyum, yetkilendirme gibi bazı yeni kavramlar da ürettik. Bu kavramları, dikkatli okurun takdirlerine bırakmış oluyoruz. Bu kavramlar, hem bu kitabın hem de hepimizin hayatta bulunuşumuzun ifadeleridir.

Eserin hazırlık safhasında emeğini esirgemeyen, kitabı okuyarak katkı sunan değerli Ali Aygün Bey'e teşekkürü borç bilirim.

Her çalışmamı ve bu çalışmamın okuyucuya ulaşmasını sağlayan Fecr Yayınevi'ne ve özverili tüm çalışanları ile değerli editörümüz Hüseyin Nazlıaydın'a müteşekkirim.

Müfit Selim SARUHAN
Ankara 2023